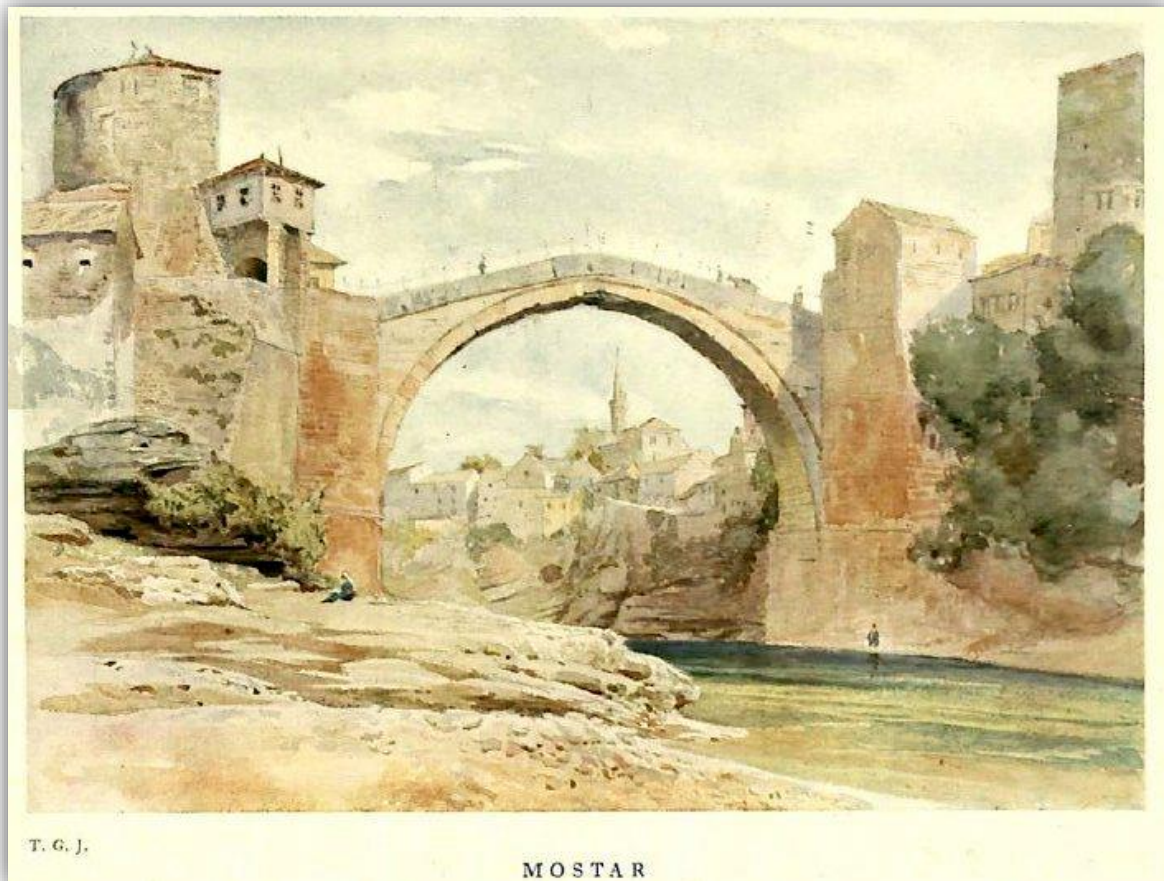

Thomas Jackson Graham - Memories of travel, 1893

(dio o Mostaru)

Autor je Sir Thomas Graham Jackson, jedan od najboljih engleskih arhitekata svoje generacije. Akvarel je objavljen u njegovoj knjizi "Memories of travel" u izdanju Cambridge University Press iz 1923.

Od Metkovića, malog grada na padini uzvisine, uskotračna pruga ulazi u unutrašnjost, kojim smo po mraku stigli do Mostara, glavnog grada Hercegovine. I ovdje u gradu koji prije petnaest godina nije imao pružiti smještaj za putnike, osim turskog hana, bili smo iznenađeni pronašavši lijep hotel sa svim raskošima Beča. Nepotrebno je reći da Mostar sam po sebi nije mogao izgraditi takvu raskoš. Izgrađen je uz subvenciju vlade za korist garnizona i službeno osoblje. Postoji velika kavana i sjajan restoran ili Speise-saal s vanjskom verandom, gdje ste mogli večerati ako želite, gledajući vrt i slušajući zvuke vojnog orkestra. Mjesto je bilo puno austrijskih časnika i njihovih obitelji, i umjesto da smo se našli u polubarbarski okoliš, kako smo očekivali, našli smo se u vrtlogu veselog društva koje je podsjećalo na Trst ili sami Beč.

Mostar je ime dobio po Starom Mostu koji ovdje premošćuje Narentu u njenom najužem dijelu sa stijene na stijenu. To je veličanstveno djelo, koje se općenito pripisuju

Trajanu ili Hadrian, iako neki kažu da su ga sagradili talijansko-dalmatinski arhitekti za sultana Sulejmana dvije godine nakon turskog osvajanja. Ali premda je dograđeno turskim zidovima, djelo je vjerojatno rimsko. Ime grada dokazuje da je ovdje postojao drveni most koji je postojao još prije dolaska Turaka. Sir Gardner Wilkinson procjenjuje raspon na 95 stopa 3 inča, a visinu iznad razine tijekom ljeta od 70 stopa bez parapeta. Nogostup se uzdiže sa strmim nagibom s oba kraja na sredinu, što daje varljiv izgled blago šiljastog. Masivni tornjevi brane ga na oba kraja, i djelo je Hercega ili Paše u kasnijim vremenima, iako sadrže tragove rimske građevine. Tko god im je bio autor uvelike pridodaju slikovit efekt cijelokupnoj strukturi. Kada kroz ogradu uhvatiš pogled na džamiju i minaru, stvorena slika je oličenje povijesti, od mezijskog osvajanja od strane Rima, do vladavine kršćanskih kraljeva Bosne i vojvoda od Hercegovine, kao i na onu turskih paša. Dok je serija bila dovršena od austrijskih zgrada koje su se počele uzdizati među starijim građevinama u gradu.

Mostar, međutim, još nije bio europeiziran, još uvijek je bio orijentalni grad, a dvije trećine od njegovih 15 000 stanovnika još uvijek je priznavalo vjeru islama. Bilo je trideset džamija i minareta, s kojih je pet puta dnevno mujezin proglašavao jedinstvo Boga i pozvao vjernike na molitvu. Za nas oboje Istok je još uvijek bio neispitana zemlja i bilo je divno lutati između niskih drvenih kućica koje su bile poredane ulicom, s otvorenim trgovinama punih veselih krpica, tkanina u bogatim bojama, koje su povješanae po zidovima i visjele vani, dok unutra sjedi figura s ogromnim turbanom, prekriženih nogu na orijentalnim tepisima i puši dugu lulu ili pije tursku kavu iz sićušnih šalica.

Tu su bili krojači koji su radili veselu vezenu odjeću, brojne kujundžije koje su u mesingu i bakru iskucavali svoje lonce i tave, džezve i ibrike za kuhanje turske kave, koju su ovdašnji ljudi pili izgleda cijeli dan. Bilo je srebrara koji su izrađivali za seljake fini nakit u srebru ili osnovnom metalu, brijači koji briju svoje kupce i mesnice odakle su kupci izlazili noseći komade nejestiva mesa držeći ih između prsta i palca. Turska gospoda koja su prolazila kroz gomilu bili su uredno odjeveni i besprijeekorno čisti, obrijanih glava i dobro podšišane brade, sa svojim oblikovanim rukama i licima kao da su tek izašli iz salona za uljepšavanje. Kada se ovdje oslovljava s Turčin, misli se na muhamedance, a kršćanin je bio podčinjen prvom. Puno generacija robovanja i ugnjetavanja ostavile su svoj pečat na kršćanskom seljaku, koji se činio nekoliko razreda niži od muslimanskog. Turčin je bio angažirano iskren i neovisan i pun čistog samopoštovanja, i bilo je izvanredno to što ste se u kontaktu s kršćanskim trgovcem morali cjenkati i rušiti cijenu, dok je s Turčinom bilo to beskorisno pokušavati – izrekao bi svoju cijenu, a vi ste je morali dati, ili otići bez robe. Naravno kad se u ovim krajevima govori o Turcima, to jednostavno znači muhamedanci. Hercegovci i Bosanci uopće nisu Turci, već kršćani ili muslimani i svi su slični srpskim Slavenima i svi govore slavenskim jezikom. Ali muhamedanci sami sebe nazivaju Turcima, a kako bi ih poštivali i nazivi ulica ispisani su na turskom kao i na slavenskom i njemačkom.

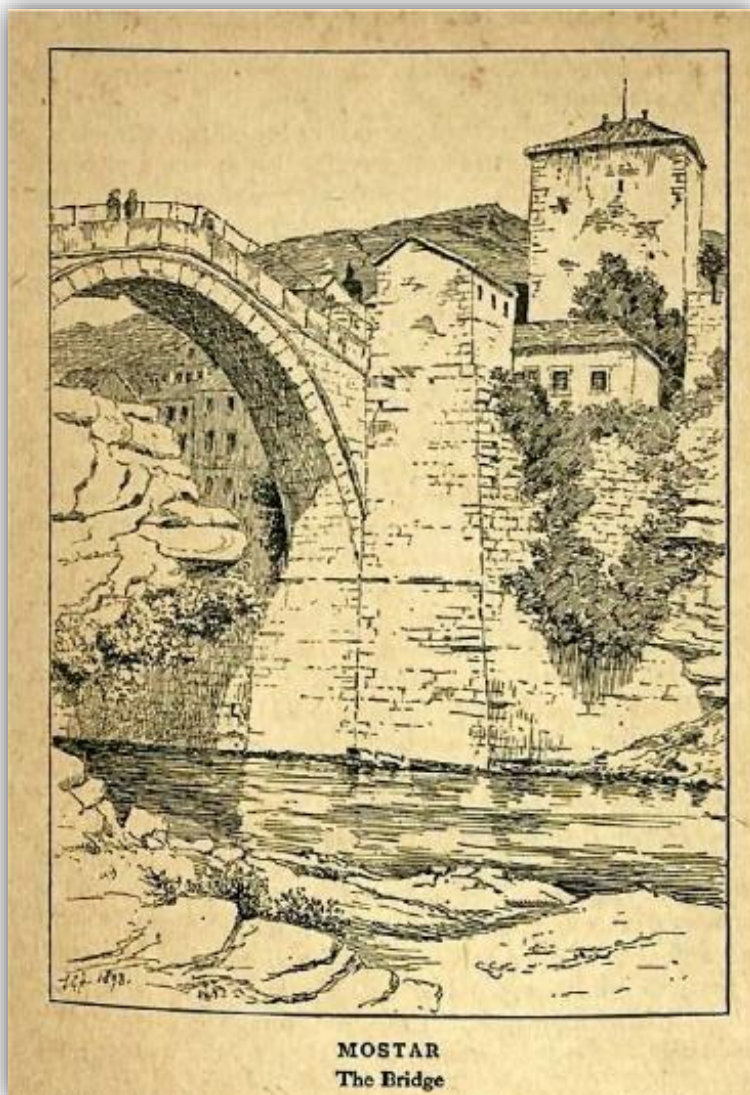
Formalno, ni u jednom dijelu sultanove nadležnosti, muhamedanci ne pokazuju takvu religioznu zadržtost i takav fanatični bijes kao u ovim, nekoć kršćanskim

zemljama i u Albaniji. Ispočetka, poslije dolaska Austrijanaca, bosanski begovi, preponosni da bi se podredili kršćanima, emigrirali su u znatnom broju u Malu Aziju, gdje im je sultan dao zemlju. Prilikom naših prethodnih posjetama Dalmaciji viđali bismo ih kako odlaze s obiteljima na austrijskim Lloydovim parobrodima i zabrinjavala ih je njihova poteškoća u pravilnom skrivanju svojih žena. Ali to je sada prestalo i muslimani nisu bili uznemireni zbog svoga vlasništva niti u svojoj religiji; mnogi od njih su bogati, a neki su izgradili sebi nove kuće u bečkom stilu. Jednostavno su rekli "Kismet" i odlučili živjeti u dobrim odnosima s njihovim novim vladarima.

Pozvali smo baruna Benka, civilnog guvernera Hercegovine, kojemu me barun Gondola predstavio. Primio nas je vrlo ljubazno i dopustio mi je da pravim skice i crteže. Rekao je: "Mi nismo poput Francuske i Njemačke, gdje se sumnja da je špijun svaki onaj koji skicira." Svejedno mislim da bih loše prošao bez ovog formalnog dopuštenja. Barun Benko uzvratio nam je posjet popodne i predstavio nas jednom od svojih tajnika, Ritteru von Zambaueru, koji ima ženu Dubrovčanku i šogoricu iz obitelji de'Reglia, a sada žive u Zadru i njima smo bili puno zahvalni za zadovoljstvo našeg posjeta. Mostarske džamije su jednostavne građevine bez puno arhitektonskih

pretenzija, iako su neki od njihovih minareta lijepi. Glavna džamija je Karađozbegova ili u prijevodu bega s crnim očima. Pravi Turčin nema prezimena i mora se razlikovati nekim epitetom iza njegova vlastitog imena, Selim ili Mustafa ili neko drugo. Sve džamije su bizantskog stila, kvadrat s kupolom na obodima, i trijemom ili pripratnom, koji je u boljim džamijama natkriven s tri male kupole.

Činilo se da muhamedanske žene idu slobodno i same, premda je dame pratio sluga. U Mostaru one su više skrivene nego na većini mjesta, ili bolje rečeno, osim toga da bi bile samo zastrte, nose neku vrstu kapuljače preko očiju, što ih obvezuje

da glavu zabace unatrag kako bi vidjele svoju put. To ima najčudniji učinak. Njihove haljine su često zelene, i njihove su čizme koje sežu do nogu jarko žute boje.

Kršćanke bolje klase izlaze nedjeljom u najsajnijim haljinama, s kratkim ljubičastim i crvenim baršunastim jaknama do struka, a široki rukavi vezeni su zlatom. Žene nose široke hlače koje izgledaju gotovo kao suknja, a jedna je djevojka bila simfonija u žutom, a hlače su joj tamno narančaste boje, prsluk svjetlije žute boje, a njezina jakna od tamno kestenjastog baršuna prekrivena zlatnim vezom. Djevojke imaju kosu u jednoj pletenici niz leđa i nose male kapice s kičankama. Nedjeljom stavljaju sve svoje ukrasei, koji sjaje plamtećim srebrnicima, gumbima i kuglastim metalnim privjescima.

Otišli smo sa Zambauerima u Blagaj, raštrkano selo, nekad važnije nego Mostar, gdje je hercegovački knez imao dvorac. Ovdje na kraju jaruge koju zatvara ogromna provalija, rijeka, poput one kod Omble, okreće mlin. Uz mlin je srušena džamija s imamovom kućom, u kojoj je sada mlinar, koji je ujedno i skrbnik grobova dvojice muhamedanskih svetaca, koji su jako poštovani. Njihovi lijesovi leže jedan pored drugog, jedan prekriven zelenom tkaninom i drugi u plavoj boji i sa izrezbarenim turbanima na glavi poput nadgrobnih spomenika na turskom groblju. Pokraj njih su bili povješani vezeni ručnici i vrč vode za korištenje svetaca, za koje vjeruju da noću izlaze iz njihovih grobova da se operu i mole. Žena mlinara pobjegla je pri našem ulasku u unutrašnjost kuće, ali je vodič poslao kršćansku sluškinju da provede moju ženu i signorinu de 'Reglia u razgledanje kuće.

Rijeka Narenta prolazi kroz grad u dubokom koritu sa stranicama od bijelog kamena poput mramora, a voda je duboka i gotovo nevjerojatno ultramorske plave boje, gotovo crna pri prolasku ispod mosta i čista poput stakla. Tijekom našeg posjeta voda je bila niska, ali nakon kiše ponekad se penje i do dvadeset četiri metra, do početka luka. Tamnoplava rijeka među liticama bijelog krečnjaka prošaranih raslinjem i graciozan most sa svojim bočnim tornjevima, predstavlja sliku ljepote i romantike gotovo bez premca.

Iz Mostara smo krenuli rano ujutro za Sarajevo. Željeznička pruga prati zavoje Narente, u klancu koji je bio izuzetno lijep, planine su vrlo divlje i često izviru sužavajući dolinu do puke jaruge.

Prevod: Tibor Vrančić